

EVOLUȚIA SISTEMULUI FORMELOR PROSPECTIVE DIN LIMBA ROMÂNĂ, UN EXEMPLU DE REGRAMATIZARE

L'ÉVOLUTION DES FORMES PROSPECTIVES DU ROUMAIN, UN EXEMPLE
DE RÉGRAMMATION

(Résumé)

Cette approche se propose de faire le point sur l'évolution des formes du Futur roumain, vue dans la perspective extensive de la *grammaticalisation*. Ce processus (appelé dans la littérature, *régrammation*) qui affecte tout d'abord la forme canonique de Futur, s'est réalisé (ou il est en train de se réaliser) par rapport à d'autres constituants du paradigme verbal analysé, à savoir les structures périphrastiques, plus ou moins grammaticalisées. Autrement dit, l'évolution des formes du Futur roumain pourrait être analysée par rapport aux tendances suivantes: (i) la réduction du fonctionnement de la forme canonique de Futur au style littéraire et au registre soigné de la langue, où celui-ci est utilisé seulement avec des valeurs temporelles ou modalo-temporelles; (ii) la création d'un système d'actualisation du prospectif déictique, qui contient le Futur de Type 1 (*voi cânta*), le Futur de Type 3 (*am să cânt*) et le Futur de Type 4 (*o să cânt*), respectivement, la spécialisation des formes gérondives (*oi fi cântând*) et du Futur de Type 2 (*oi cânta*) pour l'expression de l'épistémique probable, tous ces deux morphèmes verbaux étant dépossédés de la valeur déictique prospective, à partir du XVIIe siècle. En effet, ce repositionnement méthodologique reprend la discussion sur l'histoire de la création d'une forme verbale nouvelle, connue dans la linguistique roumaine sous le nom de *présomptif*.

Mots-clés: régrammation, prospectif déictique, structures périphrastiques, épistémique probable, évidentialité, présomptif.

1. Introducere

Orice sistem lingvistic suferă în permanență modificări, iar formele verbale romanice de viitor (siglat în text: V) sau de condițional (siglat în text: COND)

au suferit și ele diverse schimbări semantico-sintactice din momentul fixării lor în limbă și până în contemporaneitate, antrenând uneori chiar reorganizări de paradigmă sau conducând la crearea unor noi tipuri de opoziții la nivel de sistem.

Această transformare continuă care afectează anumite forme *care au deja un statut gramatical la nivelul sistemului* readuce în discuție procesul de *gramaticalizare* sau cel puțin maniera tradițională de conceptualizare a sa (v. Meillet 1958 [1912]: 130–148; Lehmann 1985: 303–318). *Gramaticalizarea* văzută în canonul clasic ilustrează trecerea de la *lexical* la *gramatical*, altfel spus procesul prin care un item independent din punct de vedere semantico-lexical și sintactic (de ex., HABERE) își pierde progresiv semnificația originară. Prin funcționarea frecventă în anumite tipare sintactice, din ce în ce mai puțin variate, acest lexem ajunge să devină dependent sintactic. Absența unei semnificații lexicale proprii, comportamentul funcțional dependent, coroborat cu eroziunea formală, tot acest șir de procese ireversibile conduc itemul lexical originar la statutul de morfem gramatical.

Henning Andersen (2006: 231–258) consideră procesul de *gramaticalizare* ca fiind format dintr-o serie de alte procese secundare, pe care le numește *gramatizări* ‘grammation(s)’ și *regramatizări* ‘régrammation(s)’. Prin *gramatizare*, autorul danez înțelege «[...] un changement de contenu, au moyen duquel une catégorie qui n’a pas un contenu grammatical l’obtient» (Lindschouw 2011: 59), în timp ce o *regramatizare* reprezintă o reorganizare a unui conținut gramatico-funcțional în interiorul unui sistem gramatical (Lindschouw 2011: 60). Distincția dintre *gramaticalizare* și *regramatizare* apare clar materializată, de exemplu, în interiorul paradigmei de V din limba franceză contemporană, unde forma analitică de V (*aller chanter*) se găsește acum în plin proces de *gramaticalizare*, în timp ce forma sintetică (*chanterai*) «est grammaticalisée depuis des temps immémoriaux» (Lindschouw 2011: 57, n. 4). Totuși, potrivit accepțiunii lărgite acordate anterior procesului de *gramaticalizare* (văzut acum ca reorganizare a sistemelor gramaticale), forma sintetică de V din limba franceză contemporană se găsește de această dată în plin proces de *gramaticalizare* (sau, mai precis, de *regramatizare*), «[...] dans la mesure où son domaine d’emploi se restreint à l’intérieur du système du futur, alors que le futur analytique ouvre le sien» (Lindschouw 2011: 57, n. 4).

De altfel, în studiul său dedicat evoluției sistemului V din limba franceză, Jan Lindschouw (2011: 60–63) sintetizează și posibilele etape pe care le poate implica un proces de *regramatizare*, și anume:

– *reducția paradigmatică* sau *paradigmaticitatea*, care se referă la anularea opozițiilor stabilite între constituenții unei paradigme. Acest proces rezultă în urma diminuării treptate a posibilității de alternare a respectivilor itemi și conduce la obligativitatea și specializarea lor în plan sintagmatic;

– *desemantizarea* conținutului semantico-funcțional al paradigmei în cauză;

– *reanalizarea*, o strategie de comprehensiune din partea locutorului, cu caracter cognitiv abstract care precedă, de obicei, procesul de *gramaticalizare* sau pe cel de *regramatizare* și care acționează în primul rând la nivelul conținutului și, mai apoi, la nivel de structură morfosintactică.

În ansamblu, aceste etape care descriu procesul de *regramatizare* sau de *gramaticalizare in extenso*, pot fi astfel sintetizate: «[...] une forme A qui subira ultérieurement un processus de grammaticalisation, ou de régrammation dans notre cas, existe dans la langue pour traduire une valeur déterminée. Ensuite, une nouvelle forme B, concurrente de A, entre dans la langue, ce qui crée une *ambiguïté référentielle* [s.n.] entre la forme A et B. Enfin, la forme A se perd (ou souvent se (ré)grammaticalise), et seule la forme B est capable d’exprimer la valeur réservée autrefois à la forme A» (Lindschouw 2011: 63).

Din punctul de vedere al procesului de *gramaticalizare* (înțeles acum în canonul clasic), forma de V cea mai gramaticalizată de care dispune limba română contemporană este cea a V–Tipul 4 care prezintă deja o formă a auxiliarului redusă la invariabila *o*. La polul opus, formele cel mai puțin gramaticalizate sunt cele construite cu un participiu prezent. În cazul lor, procesul de gramaticalizare este îngreunat, pe de o parte, de structura lor morfemică complexă (auxiliar supracompus + «gérondif obligatoirement au moins bisyllabique» (Iliescu 2000: 437)), iar, pe de altă parte, de polifuncționalitatea lor semantică, aceste forme marcând la nivel modal [epistemicul inferențial], la nivel temporal [raportarea la T₀] și la nivel aspectual, imperfectivitatea.

Privită însă din perspectiva teoriei extinse a *gramaticalizării*, întreaga discuție referitoare la evoluția formelor constitutive ale paradigmei de V din limba română trebuie re poziționată din prisma următoarelor direcții evolutive:

(i) restrângerea funcționării formei de V–Tipul 1 la stilul literar și la registrul îngrijit de limbă unde apare doar cu valori temporale sau temporalomodale;

(ii) constituirea unui sistem de actualizare a prospectivului deictic, care cuprinde V–Tipul 1, V–Tipul 3 și V–Tipul 4 (forme care se disting în primul rând la nivel diamezic)¹ și specializarea formelor gerundive, respectiv a V–Tipul 2 în actualizarea epistemicului probabil, aceste două forme pierzându-și valoarea deictică prospectivă în secolul al XVII-lea.

¹ A se vedea Popescu (2013b), dar și opinia Rodicăi Orza (1966: 223, citată de Țăra 2009: 149), care afirmă că, în limba română contemporană, construcțiile de tip *am să cânt, o să cânt* „[...] au, în unele regiuni ale țării, și valori modale, exprimând fie o necesitate, o poruncă, o certitudine, o dorință, fie o probabilitate sau o acțiune nesigură”.

2. Procesul de regramatizare a formelor de viitor din limba română

2.1. În fapt, această re poziționare metodologică readuce în discuție istoria constituirii unei forme verbale, cunoscută în lingvistica românească sub denumirea de *prezumtiv*. În interiorul acestei paradigme verbale, procesul de *regramatizare* al perifrazei gerunziale (FoiG) constă în specializarea completă a acestei structuri analitice în domeniul modalității epistemice și/sau al *evidențialității*, prin pierderea valorilor sale temporalo(-aspectuale) bazice.

Atestată încă din secolul al XVI-lea, dar rar folosită¹, FoiG apare în limba veche, exclusiv cu valoare temporală (v. *infra*, ex. 1), ca variantă liberă atât pentru formele de V construite cu *a vrea* + infinitiv/conjunctiv, cât și pentru cele cu *a avea* + infinitiv, marcând uneori (rar) valoarea aspectuală [+progresiv] sau [+iterativ]². Această situație nu exclude în totalitate posibilitatea de selecție a sa în limba vorbită în ocurențe cu valoare epistemică. Însă, pentru epoca la care facem referire, subliniem faptul că FoiG apare frecvent în propoziții principale ca echivalent al V–Tipul 1, exprimând o acțiune prospectivă, cu raportare directă la Sit_o, glosabilă astăzi prin structura ‘urmează să...’ [+viitor imediat] (v. ex. 2):

- (1) *Și se va tâmpla cum Faraon pre voi vă va fi chiemând și va fi dzicând acestea* (PO, 165, 18, *apud* Dimitrescu et alii 1978: 316).
- (2) *Și vor ști eghipteanii că eu sînt Domn (...) și voi fi aducându afară feciorii lu Israil* (PO, *apud* Călărașu 1987: 195, n. 1).

Totuși, ca urmare a structurii sale morfematice, această turnură exprima adesea și valoarea modală de obligativitate a îndeplinirii acțiunii, valoare cu care se înregistrează cu precădere în subordonate. Totodată, integrarea unor structuri dependente ca cele amintite anterior în contexte nedeterminate, marcate de nuanța de incertitudine, va face ca turnura prospectivă *voiu fi cântând* să adauge în semantismul său posibilitatea de actualizare a „ideii de nesiguranță” (Călărașu 1987: 194), FoiG înscriindu-se astfel în „tendința limbii de a consacra o formă verbală specială pentru contextele condiționale și nedeterminate” (Călărașu 1987: 194).

Iată de ce, anumiți cercetători (v. Berea-Găgeanu 1979: 110) consideră că în textul *Paliei de la Orăștie* (p. 165, 212, 217, 256, 257, 261 etc., *apud*

¹ Niculescu (2011: 427) găsește câteva ocurențe care apar doar în textele traduse, nu și în cele originale, motiv pentru care s-a considerat că această structură reprezintă în limba română o calchiere a unor turnuri similare din slavonă sau din maghiară. În fapt, este vorba de o creație internă, specifică limbii române (v. Berea Găgeanu 1974; Niculescu 2011), aparținând conjugării perifrastice active.

² De fapt, Niculescu (2011: 432) demonstrează că din cele 24 de ocurențe de acest tip existente în *Palia de la Orăștie*, doar patru au, în mod evident, o valoare aspectuală progresivă sau iterativă.

Călărășu 1987: 195) formația discutată este încărcată cu „valoarea prezumtivă de îndoială, presupunere sau posibilitate” (v. și Călărășu 1987: 195):

- (3) *Și când vor fi dzicând voao feciorii voastri: ce slujbă de cinste iaste aceasta? Dzice-veți lor: jirtva trecutului* (PO., p. 217, *apud* Călărășu 1987: 195).

Exemplul anterior atestă prezența în același context a celor două tipuri formale de V construite cu auxiliarul *a vrea: vor fi dzicînd* (FoiG), respectiv *dzice-veți* (V–Tipul 1), această situație constituind, în primul rând, o mărturie importantă a echivalenței semantice a celor două structuri.

Utilizările cu adevărat înrădăcinate în zona epistemicului apar, după unii cercetători (v. Berea-Găgeanu 1979: 110), spre sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, după alții (Zamfir 2007, *apud* Zafiu 2009), sporadic, chiar din prima jumătatea a secolului al XVII-lea. Însă, chiar de la începutul secolului al XVIII-lea, ocurențele de acest tip sunt mult mai frecvente (v. *infra*, ex. (4)), FoiG funcționând adesea în același context cu o formă de V–Tipul 1:

- (4) *Și zicea cătră boiari: „De mult or fi zvorind ei și or fi flămânzi, neavându de cheltuială”* (Neculce, 196, *apud* Zafiu 2009: 298).
 (5) *Și i-au tăiat nasul, den ce pricină noi nu știm – cei ce l-au pârât, vor fi știind de ce și cum* (Radu Popescu, 406–407, *apud* Zafiu 2009: 298).

Cu toate acestea, nu trebuie considerat că procesul de *regramatizare* al perifrizei gerunziale s-a definitivat, de vreme ce, în secolul al XVII-lea, există încă suficiente ocurențe care atestă utilizarea sa cu valoare deictică:

- (6) *Cei ce vor face dieți, să fie cu mințile întregi și fără de vicleșug [...]. Să nu lepede din moștenire [...]; nici să lase cea mai multă parte din averea lui la vreunul din rudele lui, pentru multa dragoste ce va fi având spre acela* (Preavilniceasca Condică, 1780, 106, *apud* Zafiu 2009: 298).

Totodată, începând din secolul al XVIII-lea, FoiG apare cu valoare modală de potențial (POT) posibil sau de POT probabil, dar nu cu raportare la Sit₀, ci cu „orientare prospectivă dinspre trecut înspre prezent” (v. Călărășu 1987: 196), deci cu raportare la [trecut], în astfel de ocurențe aflându-se în corelare, uneori, în același segment discursiv, cu structura *voi, vei, va + fi + participiul trecut* (cf. ex. 7 și 4):

- (7) *Mai închis-au între acéste vremi și pe Neagoe postelnic Săcuianul, și i-au tăiat nasul, den ce pricină noi nu știm, cei ce l-au pîrît, vor fi știind*

de ce și cum (P. Ist., p. 407, *apud* Călărășu 1987: 196) (= POT /probabil/ cu raportare la [trecut]).

Acest comportament poate fi coroborat cu cel ilustrat de anumite exemple care datează chiar din secolul al XVI-lea, în care această structură dublează un imperfect (*era mergând* – v. Zafiu 2002: 135) sau un perfect compus indicativ (*a fost plecând* – v. Zafiu 2002: 135). De exemplu, Iorgu Iordan (1975: 149) consideră că *fiu lucrându* (CV., XVIII, 12–13, *apud* Iliescu 1999: 106) aduce în plus față de formele sintetice corespunzătoare ideea de incertitudine. Și în româna medie se observă (v. Manoliu-Manea 1993: 233) același comportament sintactico-semantic al perifrizei gerunziale care, înlocuind timpurile de trecut indicativ aduce „în prim plan evenimente importante pe care le prezintă cu încetinitorul” (Manoliu-Manea 1993: 235).

Prin urmare, traiectoria evolutivă parcursă de această perifrază – marcată aspectual [+progresiv] / [+iterativ] și care în limba modernă actualizează în plan temporal [simultaneitatea față de T_0], pare să fie următoarea: „pe măsură ce sistemul de marcare aspectuală căreia îi aparține dispăre, perifraza – ca simplă variantă de viitor (și datorită afinității dintre aspect și modalitate) – a preluat valoarea modală a viitorului” (Zafiu 2009: 298).

Acest parcurs evolutiv trebuie completat cu observația (v. Popescu 2009: 157–158) potrivit căreia, între secolul al XVI-lea și secolul al XVIII-lea, pot fi detașate două mari etape de evoluție a turnurii discutate, și anume:

1) începând din secolul al XVI-lea și până în secolul al XVIII-lea, această structură apare în toate tipurile de scrieri pentru exprimarea unei acțiuni prospective (din punct de vedere temporal) și implicit, încărcată cu o nuanță de incertitudine, caracteristică inerentă viitorului, dar, în cazul de față, subliniată – deci întărită discursiv, și prin existența unor elemente contextuale, de tip lexical (pronume, adverbe interogative sau nehotărâte) sau sintactic (sistemul condițional), din aceeași sferă semantică;

2) începând de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea se constată utilizarea acestei structuri pentru a exprima o acțiune simultană cu Sit_0 , de asemenea cu nuanța modală [+incertitudine] și, mai rar, o acțiune posibilă, cu raportare la [trecut]. Acesta este momentul în care structurii în discuție încep să-i fie predominante ocurențele modale.

În orice caz, trebuie subliniat faptul că „eliminarea grupării gerunziale din ansamblul mijloacelor de exprimare a viitorului, cauzată în egală măsură de factori de natură formală (caracterul neobișnuit și complicat al structurii sale) și semantică (imprecizia conținutului semantic, existența celorlalte forme sinonime de exprimare a ideii de viitor) [...], duce, pe de o parte, la simplificarea și reorganizarea subsistemului temporal al viitorului, iar, pe de altă parte, la îmbogățirea sistemului modal al limbii române, care adaugă un nou membru [s.n.]” (Corcheș, Roman 2011: 320).

Totodată, nu trebuie omisă nici reorganizarea sub raport temporalo-referențial a turnurii (*v*)*oi* + *fi* + *gerunziu*, care nu va mai funcționa ca o formă de actualizare a [viitorului] sau a [trecutului], ci se va raporta (preponderent) la [prezentul] (în fapt, un interval de [prezent-viitor]) situației de comunicare. În limba română contemporană, cei trei constituenți ai paradigmei de *prezumtiv* exprimă raportul temporal în manieră dihotomică: [trecut] (redat de forma: (*v*)*oi* + *fi* + participiul trecut al verbului lexical) vs [nontrecut] (redat de forma omonimă de V–Tipul 2 și de structura (*v*)*oi* + *fi* + participiul prezent al verbului lexical).

2.2. În ceea ce privește procesul de *regramatizare* al V–Tipul 2 (*oi cânta*) ca formă omonimă de *prezumtiv*, acesta pare a fi oarecum similar cu cel descris anterior în cazul turnurii (*v*)*oi* + *fi* + *gerunziu* al verbului lexical, cel puțin sub aspect noțional și cronologic. În plus, în cazul de față este evidentă și modificarea la nivel formal, intervenită în cazul auxiliarului care, prin afereză, ajunge la forma populară, specializată (*o cânta*). De fapt, această formă de *prezumtiv* derivă din formele de V–Tipul 1, moștenite din turnura latină prospectivă VOLO CANTARE. Inițial (în româna comună), V–Tipul 1 a reprezentat singura (unica) formă cu valoare prospectivă exclusiv deictică. În secolul al XVI-lea, structura formală constituită din auxiliarul *a vrea* + infinitivul verbului lexical apare foarte rar în actualizarea unor valori modale de tipul [+incertitudine] / [+necesitate], iar în astfel de ocurențe, de fapt: „nuanța de incertitudine aparține, mai ales, contextului și ea se transferă asupra întregului mesaj. Atunci când incertitudinea aparține formei verbale, are loc și o schimbare a temporalității formației menționate, obținându-se efecte de sens speciale [...]. Frecvența mare a viitorului în această perioadă în cadrul regentei condiționate și al propozițiilor condiționale, în general, este un argument pentru a considera mai răspândită întrebuintarea V [viitorului] exprimând incertitudinea în limba veche în raport cu limba actuală [...]” (Călărașu 1987: 211).

Cu astfel de valori, structura verbală în discuție apare, în special, în textele cu caracter popular, dar și în cele traduse sau în documente oficiale cu caracter juridic și, de obicei, în regenta unui sistem ipotetic (v. 8a):

- (8) a. *De vei fi luat dumneata păn acum, bine va fi* (ISN, p. 103, a. 1784, Râmnicu-Vâlcea, *apud* Călărașu 1987: 203).
 b. *dzise domnul cătră Gain: unde iaste fratele tău Avel? El răspunse: nu știu, au voiu fi eu pădzitoriu fratelui meu?* (PO., 22, *apud* Niculescu 2011: 437).

Aceste contexte eventuale sau supozitive¹, a căror frecvență se intensifică începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea și începutul secolului al

¹ Aceste contexte eventuale sau supozitive necesită o analiză aprofundată din

XVIII-lea, sunt favorizante pentru amplificarea (ca frecvență și intensitate) naturii modale originare a *viitorului*, în astfel de cazuri morfemul verbal discutat fiind considerat o formă de V cu valoare modală (probabilă, dubitativă etc.), cu structura fonetică încă identică cu cea a formei canonice actuale:

- (9) *Și într-un loc vădzui un om ședzând numai cu piele. Și gândind întru mine și dziș: „Au doar să păduchea, sau va fi diiavol?”* (Zosim, 57, anul 1676, *apud* Zafiu 2009: 296).
- (10) *atuncea cuprinsă frică și spaimă pre diacon, de nu cutedza să să lipască nice leac de om, că din rugă îi era obrazul proslăvit ca de înger; atâta cât sta în gânduri diaconul de cugeta: „Cândai va fi înger acesta ce să veade om”* (Dosoței, 11^v, anul 1682–1686, *apud* Zafiu 2009: 296).

Acest morfem verbal modal încă cu raportare temporală de [viitor] se întâlnește frecvent la Miron Costin (sfârșitul sec. al XVII-lea), C. Cantacuzino (sfârșitul sec. al XVII-lea – începutul sec. al XVIII-lea), Antim Ivireanul, Ion Neculce (prima jumătate a secolului al XVIII-lea) Ienăchiță Văcărescu (sfârșitul secolului al XVIII-lea) etc. (v. Zafiu 2009: 296):

- (11) *era făméie rapitoare, precum spun și de vréme ce au otrăvit pe cumnatu-său, pre Simion vodă (de va hi așa) și de frica lui Dumnedzău depărtată* (Costin, 64, *apud* Zafiu 2009: 296).
- (12) *Deci, vărându-se supt elefantul pre care i să părea că va fi mpăratul, omorî pre elefant și, căzând elefantul mort preste dânsul, muri și el, acolo* (Antim Ivireanul, 309, *apud* Zafiu 2009: 297).
- (13) *Poate-fi, de or fi și scrise de Nicolai logofătul, dar or fi poate fi tănuite, și până acum la ivală n-au eșit* (Neculce, 157, *apud* Zafiu 2009: 296).
- (14) *Și cu acestu mijloc s-a săvârșit traghica moarte a lui sultan Ibrahim; însă nu știu dă va fi adevărată aceasta* (Văcărescu, 57, *apud* Zafiu 2009: 296).

Exemplele (11)–(14) demonstrează nu numai creșterea numărului de ocurențe cu valoare modală a structurii discutate, dar și faptul că acest morfem verbal începe să se specializeze cu valoare prezumtivă în contexte în care această semnificație modală continuă să fie marcată (deja suplimentar, în secolul al XVIII-lea) de anumite verbe, adverbe sau expresii din aceeași zonă

punctul de vedere al unui corpus lărgit ca număr de ocurențe și ca spațiu temporal. Părerea noastră este că în „devenirea” sa ca formă de prezumtiv, turnura *o cânta* a gramatizat (a absorbit inerent) astfel de structuri discursive, explicit ilocutionare. Altfel spus, a gramaticalizat un întreg ansamblu referențial, R (v. Popescu 2013a, b), putând funcționa ca formă evidențială fără raportare explicită la sursa informațională (v. și Rossari *et alii* 2007).

modală. Totodată, iese în evidență din contextele prezentate anterior folosirea preponderentă a verbului *a fi*, dar și alternarea formei canonice de V cu cea neaferezată.

Însă, specializarea grupării *oi + infinitiv* ca formă inerentă (deci fără aportul contextual al altor mărci explicite) de prezumtiv începe să se dezvolte abia în secolul al XIX-lea, situație ilustrată și de literatura scrisă cu caracter de oralitate populară (v. *infra*, ex. (15)), pentru ca, deja la sfârșitul secolului al XIX-lea, în opera lui Ion Creangă, această formă verbală să apară integrată în construcții sintactice (indefinite – v. ex. (16) – sau concesive, ca sub (17)) asemănătoare cu cele din limba actuală:

- (15) *de unde o fi omul ăsta, mă?* (Costache Caragiali, TI XIX, 59, *apud* Zafiu 2009: 297).
 (16) *umul cică s-a dus odată bou la Paris, unde-a fi acolo...* (Creangă, 159, *apud* Zafiu 2009: 297).
 (17) *Așa a fi, n-a fi așa, zise mama, vreau să-mi fac* (Creangă, 159, *apud* Zafiu 2009: 297).

Din parcursul diacronic prezentat anterior rezultă că:

(a) procesul de *regramatizare* al formei de V–Tipul 1 (inițial varianta neaferezată) începe în secolul al XVII-lea și este vizibil deja la sfârșitul acestui secol pentru varianta *oi + infinitiv*, cu alte cuvinte, se produce simultan cu cel al structurii gerunziale discutate anterior. În urma acestui proces de *regramatizare*, forma cultă (neaferezată) a V–Tipul 1 (*va fi*) nu se va mai înregistra cu valoare prezumtivă. Începând cu secolul al XX-lea, această din urmă formă apare în texte doar cu valoare deictică și/sau coniecturală (slab inferențială);

(b) ca și în cazul structurii (*v*)*oi + fi + gerunziu*, și forma de prezumtiv *oi + infinitiv* își restructurează sistemul de referință temporală de la [viitor] la [prezent(-viitor)], fiind alături de FoiG o formă prezumtivă de [nontrecut].

2.3. Discuția dezvoltată anterior cu privire la constituirea formelor de prezumtiv impune și prezentarea succintă a parcursului diacronic al formațiunii (*v*)*oi + fi + participiul trecut* al verbului lexical, structură care în limba română actuală actualizează (și) o supoziție raportată la [trecut]. Și de această dată, procesul de *regramatizare* este susținut de conversiunea acestui morfem prospectiv de la domeniul temporal la cel modal, în această nouă funcțiune fiind preferată forma aferezată, populară a auxiliarului.

Așadar, această formă de prezumtiv cu raportare la [trecut] își are originea în forma omonimă de V anterior ((*v*)*oi fi cântat*) care apare foarte devreme, încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea, cu diferite valori modale din zona de expresie a POT-ului sau referindu-se „explicit la sursele informațiilor” (Zafiu 2009: 299):

- (18) *Iar ce să va fi lucratu în zilele acestor domni*, nu să află scris nimic (Ureche, 66, *apud* Zafiu 2009: 299).
- (19) *La Constantin Vodă de toată oastea va hi fost la 8.000 de oameni* (Costin, 192, *apud* Zafiu 2009: 299).
- (20) *precum vedem în cea Alexandria ce-i zic, cine o va fi făcut*, nu știu (Cantacuzino, 148, *apud* Zafiu 2009: 300).

Așa cum se arată în literatură (v. Slave 1957), dintre cei trei constituenți ai paradigmei actuale de *prezumtiv*, structura omonimă cu V anterior este considerată a se fi gramatizat cel mai devreme. Acesta este și motivul pentru care, tot în literatura de specialitate, se consideră că sensul de *prezumtiv* a apărut inițial și s-a dezvoltat mai rapid la formele de trecut (V anterior, COND perfect și conjunctivul perfect). Într-adevăr, așa cum remarcă și Zafiu (2009: 300), la toate aceste forme de trecut, semnificația *prezumtivă* se manifestă cu mai multă lejeritate pentru că un proiect posibil plasat în zona de referință a [trecutului] devine [ireal].

Așadar, forma omonimă cu V anterior (*voi fi cântat*) este prima creată din paradigma actuală a *prezumtivului*, dar aceasta face referire la zona de [trecut]. Prin analogie (așa cum arată Slave 1957: 59) cu aceasta s-a dezvoltat și forma de *prezumtiv* raportată la [prezent]. Dar, am văzut că pentru acest tip de referință, în limba actuală există doi formanți, perifraza cu gerunziul și forma omonimă cu V–Tipul 2. Prin analogie cu forma mai sus amintită de [trecut] s-a format doar cea de-a doua componentă (V–Tipul 2), în timp ce perifraza cu gerunziu, care exista în acea epocă în limbă, dar cu un alt comportament semantico-funcțional, a fost reconvertită și utilizată treptat pentru dezambiguizare (v. Zafiu 2009: 301, n. 19; cf. Slave 1957).

3. Considerații finale

Limba română dispune așadar, în zona de actualizare a modalității epistemic-inferențiale (și/sau a evidențialității), de forme proprii, rezultate fie prin specializarea unor formanți prospectivi, așa cum se întâmplă în cazul formelor omonime cu V–Tipul 2, respectiv cu V anterior), fie prin „reconvertirea” unor structuri care funcționau în aceeași zonă de expresie a prospectivului temporal.

De fapt, în majoritatea limbilor romanice (franceză, spaniolă, italiană) s-a constatat că forma canonică de V a pierdut o mare parte din ocurențele temporale, dar a câștigat în plan modal și, mai cu seamă, în zona de expresie a epistemicului probabil și/sau a evidențialității.

La nivelul exprimării temporal-prospective, se poate observa o situație cvasi-asemănătoare între franceză, spaniolă și, parțial, italiană, sisteme lingvistice în care unicul morfem verbal care funcționează inițial în această zonă de expresie (i.e., V sintetic) este concurat de diferite structuri perifrastice gramaticalizate total sau parțial (în special, turnuri cu bază itivă, precum

(fr.) *aller* + *infinitiv* sau (sp.) *ir a* + *infinitiv*, sau de perifraza *stare per* + *infinitiv*, în italiană). Raportată la această situație, limba română pare să urmeze traiectoria inversă, căci acest sistem lingvistic caracterizat inițial de polimorfism își specializează fiecare tipar prospectiv, formei canonice fiindu-i rezervată, începând cu secolul al XX-lea, zona exprimării deictice și cea a unei conjecturi slabe.

În română, V canonic suferă, am putea spune, o regresie în zona de actualizare a modalității epistemice, deoarece, spre deosebire de limba veche când se înregistrează în contexte eventuale sau supozitive și chiar cu valoare modală proprie, *voi* + infinitiv apare în româna actuală doar în exprimarea unei previziuni, deci cu caracter slab inferențial. În schimb, această formă stă la baza creării unor formați specializați, precum V–Tipul 2 (*oi cânta*) și FoiG ((*v*)*oi fi cântând*), morfeme verbale cu rol inferențial puternic, care le apropie de valoarea V sintetic din limba italiană actuală.

BIBLIOGRAFIE

- Andersen, Henning, 2006, „Grammation, regrammation and degrammation: tense loss in Russian”, *Diachronica*, 23, nr. 2, p. 231–258.
- Berea-Găgeanu, Elena, 1974, „Forme verbale de viitor cu auxiliarul *a fi* în limba română”, *Limba română*, XXIII, nr. 2, p. 98–111.
- Călărășu, Cristina, 1987, *Timp, mod, aspect în limba română în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, Tipografia Universității din București.
- Corcheș, Cristina, Diana Roman, 2011, „Observations on the regenerative capacity of grammatical structures: the Romanian present presumptive”, în Tomiță Ciulei, Cristian Sandache, Antonio Sandu (eds), *Logos, Universalitate, Mentalitate, Educație, Noutate. Secțiunea Filosofie și Științe Umaniste*, vol. 1, Iași, Editura Lumen, p. 309–324.
- Dimitrescu, Florica, Viorica Pamfil, Elena Șerban-Barborică, Maria Cvasnii, Mirela Theodorescu, Cristina Călărășu, Mihai Marta, Elena Toma, Liliana Ruxăndoiu, 1978, *Istoria limbii române. Fonetică, Morfosintaxă, Lexic*, București, Editura Didactică și Pedagogică [Dimitrescu et alii 1978].
- Graur, Alexandru, 1968, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, Editura Științifică.
- Hopper, Paul, Elizabeth Closs-Traugott, 2003, *Grammaticalization*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Iliescu, Maria, 1999, „Pour un statut sémantique et syntaxique du «présomptif» roumain”, în Rosanna Brusegan, Michele A. Cortelazz (eds), *Omaggio a Lorenzo Renzi*, Roma, ESEDRA Ed., p. 97–112.
- Iliescu, Maria, 2000, „Grammaticalisation et modalités en roumain: le futur déictique et épistémique”, în Coene, Martine, Walter de Mulder, Patrick Dendale, Yves D’Hulst (eds), *Traiani Augusti Vestigia Pressa Sequamur. Studia Linguistica in Honorem Lilianae Tasmowski*, Padova, Unipress, p. 429–441.

- Jordan, Iorgu, 1975, *Stilistica limbii române*, București, Editura Științifică.
- Lehmann, Christian, 1985, „Grammaticalization: Synchronic Variation and Diachronic Change”, *Lingua e Stile*, 20, nr. 3, p. 303–318.
- Lindschouw, Jan, 2011, „L'évolution du système du futur du moyen français au français moderne: la réorganisation comme un cas de régrammation”, *Revue de Linguistique Romane*, 75, nr. 297–298, p. 51–98.
- Manoliu-Manea, Maria, 1993, „Valori narative ale timpurilor trecute în Cronicile moldovenesti”, în vol. *Gramatică, pragmasemantică și discurs*, București, Editura Litera, p. 224–238.
- Meillet, Antoine, 1958³ [1912], „L'évolution des formes grammaticales”, în vol. *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, Honoré Champion, p. 130–148.
- Niculescu, Dana, 2011, „The grammaticalization of the future tense forms in 16th century Romanian”, *Revue Roumaine de Linguistique*, 56, nr. 4, p. 421–440.
- Orza, Rodica, 1966, „Forme de viitor în ALR”, *Cercetări de lingvistică*, 2, p. 221–228.
- Popescu, Cecilia Mihaela, 2009, „La grammaticalisation du *présomptif* en roumain”, *Revue Roumaine de Linguistique*, 54, nr. 1–2, p. 151–160.
- Popescu, Cecilia Mihaela, 2013, *Viitorul și condiționalul în limbile romanice. Abordare morfosintactică și categorizare semantică din perspectivă diacronică*, Craiova, Editura Universității din Craiova.
- Rosetti, Alexandru, Boris Cazacu, Liviu Onu, 1971², *Istoria limbii române literare*, vol. I. *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, București, Editura Minerva.
- Rossari, Corinne, Corina Cojocariu, Claudia Ricci, Adriana Spiridon, 2007, „*Devoir* et l'évidentialité en français et en roumain”, *Discours. Revue de linguistique, psycholinguistique et informatique*, 1, p. 2–15 [Rossari et alii 2007].
- Slave, Elena, 1957, „Prezumiivul”, *Studii de gramatică*, 2, p. 53–61.
- Țăra, George Bogdan, 2009, „Viitorul cu *a avea* în traduceriile textelor sacre”, în vol. *Text și discurs religios*, vol. I, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 147–154.
- Zafiu, Rodica, 2002, „Evidențialitatea în limba română actuală”, în Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, Editura Universității din București, p. 127–144.
- Zafiu, Rodica, 2009, „Interpretări gramaticale ale prezumiivului”, în Zafiu, Rodica, Blanca Croitor, Ana-Maria Mihail (eds), *Studii de gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Guțu Romalo*, București, Editura Universității din București, p. 289–305.
- Zamfir, Dana-Mihaela, 2005, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, București, Editura Academiei Române.

Cecilia Mihaela POPESCU
Universitatea din Craiova